האוניברסיטה

חוברת קריאה

מוזיקה

האמנים והתנועות שעיצבו את הפסקול הישראלי.

15 יחידות · 67 קישורים מאומתים

uni.zikeet.co.il

על החוברת

משושנה דמארי ועד הדג נחש: מי שינה את הצליל, מי נחסם ברדיו, ומה שווה להאזין לו ראשון.

החוברת הזאת היא אותו חומר שנמצא באתר, ערוך לקריאה רצופה. כל יחידה עומדת בפני עצמה ואפשר לקרוא אותן בכל סדר, אבל הן מסודרות בסדר שיש בו היגיון — מי שקורא מן ההתחלה יראה קו מתפתח ולא רשימה.

בסוף כל יחידה יש סילבוס: מה לקרוא, לצפות ולהאזין כדי להעמיק. כל קישור שם נפתח ונבדק לפני שנכנס, וכתובתו המלאה מודפסת מתחתיו כדי שאפשר יהיה להקליד אותה גם מדף מודפס. היכן שיש ספרים, הם מופיעים בנפרד — שם, מחבר ושנה, בלי קישורי קנייה שמתיישנים.

> היחידות שעוסקות במחלוקת מציגות את שני הצדדים בטיעון החזק ביותר שלהם, ואינן מכריעות ביניהם. זו בחירה מכוונת: המטרה היא שתוכלי להחזיק את הוויכוח בעצמך, לא לקבל ממני מסקנה מוכנה.

תוכן העניינים

ראשית הזמר העברי

01 **שושנה דמארי** 4

הלהקות והרוק

02 **חוה אלברשטיין** 6

03 **נעמי שמר** 8

04 **הלהקות הצבאיות** 10

05 **אריק איינשטיין** 12

06 **כוורת** 14

07 **מתי כספי** 16

השבר והמזרחיות

08 **זוהר ארגוב** 18

09 **עופרה חזה** 20

10 **משינה** 22

11 **שלום חנוך** 24

12 **שלמה ארצי** 26

שנות התשעים

13 **אביב גפן** 28

העשור העכשווי

14 **הפרויקט של עידן רייכל** 30

15 **הדג נחש** 32

שושנה דמארי

1945 · "כלניות" — מילים נתן אלתרמן, לחן משה וילנסקי

שושנה דמארי (1923–2006) נולדה בעיר דָמָאר שבתימן והובאה לראשון לציון כפעוטה. קולה — אלט עמוק ורחב, עם ע' וח' גרוניות ור' מתגלגלת שזמרות בנות זמנה לא ידעו להפיק — הפך לסימן ההיכר שלה. ב-1945, בתיאטרון הסאטירי "לי לה לו", שרה לראשונה את "כלניות": מילים של נתן אלתרמן, לחן של משה וילנסקי, בליווי אקורדיון וכלי נשיפה. וילנסקי, יליד ורשה, כתב לה עשרות שירים שחיברו הרמוניה אירופית לקישוט תימני, והיא שרה אותם בעמידה זקופה, כמעט ללא תנועה.

דמארי הפכה ל"קול המדינה": בן-גוריון שלח אותה להופיע בפני מגורשי קפריסין ובמסעות התרמה בעולם, והיא זכתה בפרס ישראל ב-1988. אבל דווקא ההצלחה הזאת עומדת היום במרכז הוויכוח. מבקרים טוענים שהממסד האשכנזי עיצב אותה כ"תימנייה מייצגת" — מזרחיות מבוקרת ומלוטשת שנועדה לאוזן אירופית — ואילו המוזיקה המזרחית שצמחה בכרם התימנים ובשכונות נדחקה מהרדיו. דמארי נשארה מוסד לאומי, לא חלק מאותה מהפכה. ב-2005 חזרה להקליט עם עידן רייכל, חודשים ספורים לפני מותה.

> למה זה ברשימה
>
> היא הדוגמה החדה ביותר לכך שהקול המזרחי הראשון שהמדינה אימצה היה גם הקול שהמדינה עיצבה לצרכיה.

שנה	1945
שנות פעילות	1933–2006
סגנון	זמר עברי ארץ-ישראלי בגוון תימני
תקופה	ראשית הזמר העברי
זרם	זמר עברי

להעמיק

מאה שנים להולדתה: מהו סוד הקסם של המיתוס

לקריאה

כתבה ביקורתית על הפער בין האישה לדימוי הממלכתי, ועל היחס אליה כ"תימנייה מייצגת".

https://www.israelhayom.co.il/culture/music/article/13892006

נדם קולה של שושנה דמארי

לקריאה

הידיעה על מותה בפברואר 2006, עם סקירת חייה מתימן ועד השיתוף עם עידן רייכל.

https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3214558,00.html

"כלניות" בזמרשת — מילים, תווים ושש הקלטות

להאזנה

דף השיר מ-1945 עם הקלטות של דמארי משנות הארבעים והחמישים, כולל התקליט המסחרי הראשון מ-1948.

https://www.zemereshet.co.il/m/song.asp?id=668

שושנה דמארי בספוטיפיי

להאזנה

עמוד האמנית הרשמי, ובו הרפרטואר המלא כולל "הורה ממטרה" ו"אני מצפת".

https://open.spotify.com/artist/74d511JBN1RXijrUZtCqlq

דף שושנה דמארי בזמרשת

מקורות וארכיון

203 ביצועים מוקלטים ו-11 תקליטים שלה, לצד ביוגרפיה ופרטים על המלווים הקבועים.

https://www.zemereshet.co.il/m/artist.asp?id=406

חוה אלברשטיין

1967 · "חד גדיא" (1989)

חוה אלברשטיין נולדה ב-1946 בשצ'צ'ין שבפולין ועלתה לישראל בגיל ארבע, גדלה בקריית חיים, ובגיל 17 שמע אותה המלחין נחום היימן שרה ומלווה את עצמה בגיטרה. אלבום הבכורה, "הנה לנו ניגון", יצא ב-1967, ומאז הוציאה כשישים אלבומים בעברית וביידיש. הקול שלה נקי וישר, כמעט בלי ויברטו, עם היגוי מדויק שמכריח להקשיב למילה עצמה; העיבודים נבנים סביב גיטרה אקוסטית ומעט כלי קשת. ב"כמו צמח בר" (1975) שומעים את זה במלואו — שיר שקט שהפך לפסקול האבל הישראלי.

אלברשטיין החזירה את היידיש לבמה העברית בתקופה שבה נחשבה שפת גלות מבישה, והפכה את הזמר העברי גם לכלי מחאה. ב-1989, בעיצומה של האינתיפאדה הראשונה, כתבה גרסה חדשה ל"חד גדיא" שבה היא עצמה כבר איננה הגדי התמים אלא הנמר. הוועד המנהל של רשות השידור פסל את השיר לשידור בנימוק שהוא "משרה דיכאון"; היועץ המשפטי לממשלה הורה לבטל את הפסילה, והשיר הפך ללהיט. עמדותיה הפוליטיות ופעילותה למען זכויות אדם מפצלות את קהלה עד היום.

> למה זה ברשימה
>
> היא הקול היחיד ברשימה שמחזיק בו-זמנית את הזמר העברי הממלכתי, את היידיש שנדחתה, ואת המחיר של שיר מחאה שנפסל לשידור.

שנה	1967
שנות פעילות	1967–ימינו
סגנון	זמר עברי ויידיש
תקופה	הלהקות והרוק
זרם	זמר עברי

להעמיק

חוה אלברשטיין — "חד גדיא" (קליפ)

לצפייה

הקליפ המלא לשיר שנפסל לשידור ב-1989, כולל הבית שבו היא מתארת את עצמה כנמר ולא כגדי.

https://www.youtube.com/watch?v=BoX8VfCO24Y

חד גדיא: הגרסאות של אלתרמן, אלברשטיין ועמיר

לקריאה

השוואה בין שלוש גרסאות עבריות לפיוט, ופירוט החלטת הפסילה וביטולה.

https://xnet.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4791451,00.html

שבעים שנות צנזורה: הלהיטים שהשמעתם נפסלה

לקריאה

סקירת שירים שנאסרו ברדיו הישראלי מאז שנות החמישים, ובתוכה פרשת "חד גדיא".

https://e.walla.co.il/item/3149851

ספיישל: חמישים שנה ל"כמו צמח בר"

להאזנה

תוכנית בת 93 דקות על האלבום מ-1975, המלחינים שעבדו עליו ומקומו בזיכרון הישראלי.

https://www.kan.org.il/content/kan/podcasts/p-8199/893017/

נעמי שמר

1967 · "ירושלים של זהב"

נעמי שמר (1930–2004) נולדה וגדלה בקבוצת כנרת, למדה פסנתר באקדמיה למוזיקה בירושלים, וכתבה גם מילים וגם לחן — צירוף נדיר. הסגנון שלה פשוט באופן מטעה: מנגינות שאפשר לשיר בלי ליווי, עברית תנ"כית שמשולבת ביומיום ("על הדבש ועל העוקץ"), והרמוניה שקטה של פסנתר או גיטרה. ב-1967 הזמין ממנה גיל אלדמע שיר על ירושלים; שולי נתן, חיילת צעירה, שרה אותו בפסטיבל הזמר עם גיטרה אחת, והקהל ביקש שתשיר שוב.

שלושה שבועות אחר כך פרצה מלחמת ששת הימים. שמר שהתה בסיני, ובעקבות הכניסה לעיר העתיקה הוסיפה בית — "חזרנו אל בורות המים". הבית הזה הפך שיר של כמיהה לשיר ניצחון, וזו מחלוקת חיה עד היום. בשנת 2004, שבועיים לפני מותה, כתבה לאלדמע מכתב ובו הודתה שהלחן הושפע משיר עם בסקי שנחמה הנדל שרה באוזניה בשנות השישים; היא קראה לזה "תאונת עבודה". המכתב פורסם כשנה אחר כך. גם עמדותיה הפוליטיות — התנגדות לנסיגה מסיני ותמיכה בגוש אמונים — שנויות במחלוקת.

> למה זה ברשימה
>
> היא כתבה את השיר שהפך למעין המנון שני, ובאותה נשימה גם את המקרה המפורסם ביותר בישראל של לחן שהתגנב מבלי משים.

שנה	1967
שנות פעילות	שנות החמישים–2004
סגנון	זמר עברי, פזמון מלודי
תקופה	הלהקות והרוק
זרם	זמר עברי

להעמיק

חיפוש ביוטיוב: שולי נתן ירושלים של זהב 1967

לצפייה

הביצוע המקורי מפסטיבל הזמר — קול אחד וגיטרה אחת, לפני שנוסף הבית הרביעי.

https://www.youtube.com/results?search_query=1967+שולי+נתן+ירושלים+של+זהב

הסיפור מאחורי "ירושלים של זהב"

לקריאה

ההזמנה של גיל אלדמע, אגדת רבי עקיבא שממנה נולד השם, הביצוע של שולי נתן והבית שנוסף אחרי המלחמה.

https://blog.nli.org.il/yerushalaim-shel-zahav/

"תאונת עבודה": ההתוודות של נעמי שמר

לקריאה

פירוט מלא של המכתב לאלדמע, השיר הבסקי שהשפיע על הלחן, והכחשותיה בשנים שקדמו לכך.

https://xnet.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5069194,00.html

"ירושלים של זהב" בביצוע נעמי שמר

להאזנה

ההקלטה בקולה שלה, מתוך האלבום "נעמי שמר שרה נעמי שמר".

https://open.spotify.com/track/0bXtwwYn1Q9M1a4NfK4V7d

ביוגרפיה באתר הרשמי

מקורות וארכיון

סקירת חייה מקבוצת כנרת ועד מותה, כולל "לו יהי" (1973) ועמדותיה הפוליטיות.

https://naomi-shemer.co.il/ביוגרפיה/

להקות הצבאיות

1969 · "שיר לשלום" — להקת הנח"ל, 1969

להקות הצבאיות היו מפעל מוזיקלי ייחודי לישראל: כשלושים להקות בתוך צה"ל, מלהקת הנח"ל שהוקמה בנובמבר 1950 ועד להקות פיקוד מרכז, השריון וחיל הים. הצליל מזוהה מיד — חיילים וחיילות בני עשרים שרים בהרמוניה של שניים-שלושה קולות, ליווי אקורדיון, גיטרה ותופים, סולן מתחלף, ומערכונים קומיים בין השירים. "שיר לשלום" (1969), מילים של יעקב רוטבליט ולחן של יאיר רוזנבלום, בביצוע להקת הנח"ל עם מירי אלוני, הוא הדוגמה המובהקת.

הלהקות היו פס הקול של המדינה הצעירה וגם בית הספר של התעשייה: אריק איינשטיין, שלום חנוך, יהורם גאון ושלמה ארצי עברו בהן. השיא היה בין 1967 ל-1973. אבל הן היו גם זרוע של הממסד: "שיר לשלום" נאסר להשמעה בבסיסי פיקוד מרכז, שאלופו ראה בו תבוסתנות. אחרי מלחמת יום הכיפורים והמהפך של 1977 פורקו הלהקות ב-1978. הביקורת היום טוענת שהן החזיקו מונופול על "הזמר העברי" ודחקו את המוזיקה המזרחית, שפרחה מחוץ לרדיו — בקסטות.

למה זה ברשימה

זו התופעה שמסבירה למה נשמע כמו שהוא נשמע כל מה שהמדינה שרה בשלושים שנותיה הראשונות — וממה בדיוק מרד הרוק הישראלי.

שנה	1969
שנות פעילות	1950–1978
סגנון	זמר עברי קליל בהרמוניה קבוצתית
תקופה	להקות והרוק
זרם	זמר עברי

להעמיק

חיפוש ביוטיוב: להקת הנחל שיר לשלום 1969

לצפייה

הביצוע המקורי — המדים, ההרמוניה הקבוצתית והליווי המצומצם ששמעו את התקופה כולה.

https://www.youtube.com/results?search_query=1969+להקת+הנחל+שיר+לשלום

קיצור תולדות הלהקות הצבאיות

לקריאה

סקירה של כל התופעה — כשלושים להקות, תור הזהב שבין 1967 ל-1973, והפיכתן למקהלה צבאית אחת.

https://www.shlomirosenfeld.co.il/music/idf_music_bands

"שיר לשלום" — הפסקול של חיינו

לקריאה

סיפור השיר: רוטבליט ורוזנבלום, מירי אלוני, האיסור שהטילו אלופי הפיקודים, והדף המוכתם בדם ב-1995.

https://tarbutil.cet.ac.il/paskol/שיר-לשלום/

"הרעות" — הסיפור מאחורי שיר הזיכרון

לקריאה

הרקע בקרב נבי יושע 1948, הלחן של סשה ארגוב, והביצוע האהוב של להקת הנח"ל מ-1971.

https://blog.nli.org.il/reut/

היסטוריה של להקת הנח"ל

מקורות וארכיון

תאריך ההקמה המדויק, רשימת התוכניות לפי שנים, הפירוק ב-1978 והחידוש ב-1985.

https://www.nahal.co.il/להקה-היסטוריה/

אריק איינשטיין

1970 · אלבום "שבלול", עם שלום חנוך והצ'רצ'ילים

אריק איינשטיין (1939–2013), יליד תל אביב, היה ההפך הגמור מכוכב רוק. קול רך, כמעט מדובר, בלי מאמץ ובלי ויברטו, כאילו הוא שר לעצמו בחדר. ב-1970 הקליט עם שלום חנוך ולהקת הצ'רצ'ילים את "שבלול" — האלבום שנחשב לאלבום הרוק העברי הראשון: גיטרות חשמליות, בס של מיקי גבריאלוב, ועברית יומיומית לגמרי. שיריו הגדולים — "אני ואתה", "סע לאט", "עוף גוזל" — בנויים על מעט מאוד: אקורדים פשוטים ומשפט אחד שנתקע בראש.

המהלך שלו היה לקחת את הזמר העברי של הלהקות הצבאיות, שמהן בא, ולפרק אותו: במקום מקהלה — יחיד; במקום פאתוס — אירוניה ועצב שקט. מאמצע שנות השבעים כמעט חדל להופיע ולהתראיין, ודווקא ההסתגרות חיזקה את כינויו "הזמר הלאומי". גם סביבו יש ויכוח: "הבלדה על יואל משה סלומון", בלחן חנוך, מספרת גרסה היסטורית שגויה על ייסוד פתח תקווה ומוחקת מייסדים אחרים. ויש הטוענים שהצליל הרך והאשכנזי שלו הוא בדיוק הקאנון שהמוזיקה המזרחית נאלצה להיאבק בו.

> למה זה ברשימה
>
> הוא הרגע שבו העברית הפסיקה לשיר במקהלה והתחילה לדבר בגוף ראשון — נקודת המעבר מהזמר העברי לרוק הישראלי.

שנה	1970
שנות פעילות	1960–2013
סגנון	רוק עברי מוקדם, פופ-פולק
תקופה	הלהקות והרוק
זרם	רוק ישראלי

להעמיק

שלום חנוך חוזר ל"שבלול"

לקריאה

על שני האלבומים שיצרו איינשטיין וחנוך ב-1970 ומדוע הם נחשבים לפסגת השיתוף ביניהם.

https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5086345,00.html

אריק איינשטיין בספוטיפיי

להאזנה

עמוד האמן הרשמי עם השירים המושמעים ביותר ואלבומים מ"בדשא אצל אביגדור" ואילך.

https://open.spotify.com/artist/16XberediOtO5CaMrx85cR

האתר הרשמי של אריק איינשטיין

מקורות וארכיון

ארכיון מלא: ביוגרפיה, דיסקוגרפיה, קטעי וידאו, סרטים וטלוויזיה וארכיון ראיונות.

https://arikeinstein.co.il/

"שבלול" (1970) — ערך דיסקוגרפי מלא

מקורות וארכיון

פרטי ההוצאה המקורית באפריל 1970, רשימת הנגנים המלאה וכל המהדורות החוזרות.

https://stereo-ve-mono.com/256

כוורת

1973 · האלבום "סיפורי פוגי"

שבעה בוגרי להקות צבאיות — דני סנדרסון, גידי גוב, אפרים שמיר, אלון אולארצ'יק, יצחק קלפטר, יוני רכטר ומאיר פניגשטיין — הקימו ב-1973 להקה שנשמעה כמו הביטלס שמדברים עברית של חיילים משוחררים. הרמוניות קוליות צפופות, שתי גיטרות, הפסנתר של רכטר, ובין השירים מערכונים של שטויות גמורות. באלבום הבכורה "סיפורי פוגי" נמצאים "יו יה", "שיר המכולת" ו"המגפיים של ברוך" — שיר על נעליים שנפתח בסולו גיטרה ונשמע כמו בדיחה פנימית שכל המדינה הבינה.

תוך שנה הפכה כוורת לשפה של דור. ב-1974 ייצגה את ישראל באירוויזיון עם "נתתי לה חיי" והגיעה למקום השביעי; ב-1976, אחרי סיבוב הופעות כושל בארצות הברית, התפרקה בשיא הצלחתה, ומאז חזרה שוב ושוב לאיחודים עד הופעת הפרידה ב-2013. הביקורת הנשמעת עליה היום אינה מוזיקלית אלא היסטורית: כוורת מייצגת בדיוק את מי שקיבל גישה לרדיו ולטלוויזיה באותן שנים — תל אביב, להקות צבאיות, אשכנזים — בזמן שזמרים מזרחים נמכרו בדוכני קסטות בתחנה המרכזית.

> **למה זה ברשימה**
>
> זו הלהקה שקבעה איך נשמע רוק בעברית, ובאותה נשימה גם מי נכנס לקאנון הישראלי ומי נשאר מחוצה לו.

שנה	1973
שנות פעילות	1973–1976, ואיחודים עד 2013
סגנון	רוק הומוריסטי עברי
תקופה	הלהקות והרוק
זרם	רוק ישראלי

להעמיק

כוורת — "נתתי לה חיי", אירוויזיון 1974

לצפייה

עמוד ארכיון של תאגיד השידור עם וידאו של השיר ופרטי ההשתתפות.

https://www.kan.org.il/content/kan/eurovision_2024/p-738110/738117/

כוורת — "המגפיים של ברוך"

לצפייה

הקליפ לשיר שהגיע לראש המצעד: סולו הגיטרה של סנדרסון וההרמוניות שהגדירו את צליל הלהקה.

https://www.youtube.com/watch?v=PsbL9e55fQw

כוורת — "יו יה"

לצפייה

אחד השירים המוכרים מ"סיפורי פוגי", דוגמה נקייה לשילוב של רוק והומור אבסורדי.

https://www.youtube.com/watch?v=0L5ihXoFqYU

75 אלבומים ל-75 לישראל: "סיפורי פוגי"

לקריאה

כתבה שמסבירה למה האלבום נחשב לנקודת אור בשנת 1973 ואיך צירוף המוזיקה וההומור עבד.

https://www.israelhayom.co.il/culture/music/article/13962012

"סיפורי פוגי" (1973) בספוטיפיי

להאזנה

האלבום המלא, 18 רצועות, כולל "שיר המכולת" ו"ילד מזדקן".

https://open.spotify.com/album/1BFRhQwi4vwG7JlexArqGA

מתי כספי

1974 · "ברית עולם", למילים של אהוד מנור

מתי כספי נולד ב-1949 בקיבוץ חניתה, חלה בפוליו בילדותו והתחיל לנגן בגיל חמש — חלילית, מנדולינה, פסנתר. אחרי שירות בלהקה צבאית הוציא ב-1974 אלבום בכורה שבו שר, הלחין, עיבד וניגן כמעט הכול בעצמו. הקול שלו רך וכמעט מדבר, ומתחתיו אקורדים ג'אזיים וקצב ברזילאי על גיטרת ניילון. ב"ברית עולם", למילים של אהוד מנור, אפשר לשמוע איך מנגינה מסובכת מאוד נשמעת פשוטה לגמרי. ב-1977 יזם עם יהודית רביץ וקורין אלאל את "ארץ טרופית יפה" והכניס את הבוסה נובה לעברית.

כספי שינה את ההגדרה של יוצר ישראלי: לא זמר שמקבל שיר מוכן, אלא בעלים של כל שכבה בהקלטה. הוא הלחין קרוב לאלף שירים, וסגנון הכתיבה שלו נלמד באוניברסיטאות. הוא גם היה דמות שנויה במחלוקת. ב-2002 הורשע בביגמיה. ב-2014 אמר בריאיון שהשירה המזרחית פועלת "בתוך נוסחה שאין בה שום עומק" ושהשירים שלה לא שורדים — אמירה שנשמעת היום כעדות לחסימה שהוא עצמו נהנה ממנה. הוא נפטר מסרטן בפברואר 2026, בן 76.

> למה זה ברשימה
>
> הוא הראה שאפשר לכתוב שיר עברי עם הרמוניה של ג'אז וקצב ברזילאי — ובאותה נשימה הוא גם הפה של הממסד המוזיקלי שדחה את המזרחיות.

שנה	1974
שנות פעילות	1968–2026
סגנון	זמר עברי ובוסה נובה
תקופה	הלהקות והרוק
זרם	זמר עברי

להעמיק

איך "ברית עולם" נהפך לקלאסיקה

לקריאה

על האלבום מ-1976, על העבודה עם אהוד מנור ועל כספי כיוצר ששולט בכל שלבי ההפקה.

https://www.bac.org.il/blog/?postID=14762

מתי כספי נגד הזמר המזרחי

לקריאה

הריאיון מ-2014 שבו קבע שהשירה המזרחית נטולת עומק — האמירה שנצמדה אליו מאז.

https://www.israelhayom.co.il/article/153623

מתי כספי הלך לעולמו בגיל 76

לקריאה

הודעת הפטירה מפברואר 2026 עם סיכום הקריירה, הפרסים ופרויקט "ארץ טרופית יפה".

https://www.israelhayom.co.il/culture/music/article/18324567

מתי כספי — "ברית עולם"

להאזנה

ההקלטה של השיר שכתב אהוד מנור והלחין כספי, דוגמה מייצגת לשירה הרכה ולהרמוניה המורכבת.

https://www.youtube.com/watch?v=1mieEeD0Kfk

"ארץ טרופית יפה" — מופע מ-1977 בארכיון כאן

מקורות וארכיון

הקלטה בת 47 דקות עם כספי, יהודית רביץ, קורין אלאל והפרברים.

https://www.kan.org.il/content/archive1/archivemusic/music/678695/

זוהר ארגוב

1982 · "הפרח בגני"

זוהר ארגוב (אורקבי) נולד ב-1955 בראשון לציון, בכור לעשרה ילדים במשפחה שעלתה מתימן, ושר בחתונות ובחפלות שנים לפני שמישהו ברדיו שמע עליו. הקול שלו גבוה ופתוח, נשען על סלסולים ועל רבעי טונים שהמוזיקה העברית הרשמית לא ידעה מה לעשות איתם, מעל עוד, אורגן ודרבוקה. ב"הפרח בגני" — מילים ולחן של אביהו מדינה ומשה בן מוש, בעיבוד של ננסי ברנדס — הוא עלה לבמת פסטיבל הזמר המזרחי ב-1982, זכה במקום הראשון, והשיר יצא מדוכני הקסטות אל מצעד הפזמונים.

עד אז המוזיקה הזאת התקיימה כמעט רק בקסטות שנמכרו בתחנה המרכזית. המחלקה למוזיקה מזרחית בקול ישראל קידמה "צליל מזרחי" מהוקצע בעברית ודחתה את זמרי הקסטות בטענה שהטקסטים והעיבודים נחותים. ארגוב שבר את הסכר. את סיפורו מספרים היום בשתי גרסאות שאינן מתיישבות: מלך המוזיקה המזרחית מצד אחד, ומצד שני אדם שהורשע באונס ב-1978, התמכר להרואין, ונמצא תלוי בתא מעצר בנובמבר 1987, בן 32. יוזמות להנצחתו נחסמות שוב ושוב בגלל הפער הזה.

למה זה ברשימה

נקודת המפנה שבה המוזיקה שהודרה מהרדיו כבשה את המצעד — ובה בעת המקרה שמכריח לשאול איך מספרים סיפור של אמן שהורשע באונס.

שנה	1982
שנות פעילות	1977–1987
סגנון	מוזיקה מזרחית ים-תיכונית
תקופה	השבר והמזרחיות
זרם	מוזיקה מזרחית

להעמיק

זוהר ארגוב — "הפרח בגני", 1982

לצפייה

הביצוע הזוכה עצמו, עם התזמורת והקהל — הרגע שבו הסגנון עבר לשידור מרכזי.

https://www.youtube.com/watch?v=SMkXTiPnwxk

מי הגדיר את "המוזיקה המזרחית" ברדיו הישראלי

לקריאה

מאמר אקדמי על מי החליט מה ייחשב מזרחי ראוי בקול ישראל, ולמה זמרי הקסטות נדחו על הסף.

https://mediaframes.sapir.ac.il/israeli-radio/

"אני בסך הכול זמר": שלושים ושתיים שנה למותו

לקריאה

סקירת חייו — הפריצה, ההרשעה ב-1978, ההתמכרות והמוות בתא המעצר.

https://www.kan.org.il/content/kan-news/culture/309899/

"הפרח בגני" בספוטיפיי

להאזנה

ההקלטה להאזנה חוזרת — הסלסולים, העיבוד המקורי והמעבר בין הבתים לפזמון.

https://open.spotify.com/track/6E5RGUZgjwkp2JdTFxnu7g

זוהר ארגוב — "הפרח בגני", ארכיון כאן

מקורות וארכיון

הקטע המקורי מפסטיבל הזמר המזרחי, עם קרדיטים מלאים לאביהו מדינה, משה בן מוש וננסי ברנדס.

https://www.kan.org.il/content/archive1/archivemusic/p-671187/675927/

עופרה חזה

1984 · האלבום "שירי תימן" והשיר "אם ננעלו"

עופרה חזה נולדה ב-1957 בשכונת התקווה בתל אביב, הצעירה בילדי משפחה שעלתה מתימן; אמה שרה עוד בתימן. בגיל 13 גילה אותה בצלאל אלוני בסדנת תיאטרון שכונתית, והפך למנהלה לכל אורך הדרך. הקול שלה רחב, חם ומדויק להפליא, ויודע לעבור בתוך שיר אחד מעברית פופית נקייה אל סלסול תימני. ב-1983 ייצגה את ישראל באירוויזיון עם "חי" והגיעה למקום השני; ב-1984 הקליטה את "שירי תימן", אלבום של פיוטי דיוואן עם כלי הקשה ומיתרים, שנשמע אז כמו הימור מוזר.

ההימור עבד בחו"ל לפני שעבד בבית. "אם ננעלו" נהפכה ללהיט אירופי ענק ב-1988; רמיקס שדגם את קולה הכניס אותה להיפ הופ, לערוצי המוזיקה, ואחר כך לפסקול "נסיך מצרים". השאלה מי באמת הרוויח מההצלחה הזאת עדיין פתוחה: מבקרים טענו שאלוני "הלבין" את קולה, הוריד ממנה כל הגייה גרונית והרחיק אותה מהמוזיקה המזרחית כדי שהממסד יקבל אותה. היא מתה בפברואר 2000 בגיל 42 מסיבוכי איידס, ופרסום מחלתה מיד לאחר מותה עורר סערה ציבורית על פרטיות.

> למה זה ברשימה
>
> היא הקול שהוכיח שהצליל התימני יכול לכבוש את העולם — ובדיוק לכן היא גם המקרה החד ביותר של השאלה מי שולט בקול הזה ומי גובה את הרווח.

שנה	1984
שנות פעילות	1971–2000
סגנון	פופ מזרחי ומוזיקת עולם
תקופה	השבר והמזרחיות
זרם	פופ

להעמיק

עופרה חזה — "חי", אירוויזיון 1983

לצפייה

עמוד הארכיון של תאגיד השידור עם הווידאו של הביצוע שהגיע למקום השני.

https://www.kan.org.il/content/kan/eurovision_2024/p-738110/738188/

עופרה חזה — "אם ננעלו" (הקליפ הרשמי)

לצפייה

הקליפ מ-1988, הגרסה שהפכה אותה לכוכבת אירופית ולמקור דגימה בהיפ הופ.

https://www.youtube.com/watch?v=894pvuAZ57U

עשרים שנה למותה: השכונה, ההצלחה והסוף

לקריאה

כתבת סיכום על ילדותה, על המפגש עם בצלאל אלוני, על הקריירה הבינלאומית ועל נסיבות מותה.

https://www.maariv.co.il/culture/music/Article-748022

שותקת, מושתקת

לקריאה

מאמר ביקורת הטוען שאלוני עיצב את דמותה וניקה את קולה כדי להפוך אותה למקובלת על הממסד.

https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-545468,00.html

"שירי תימן" (1984) בספוטיפיי

להאזנה

האלבום המלא, שמונה רצועות של פיוטי דיוואן תימניים בעיבוד לכלי הקשה ומיתרים.

https://open.spotify.com/album/2yHBobRBz6VTSD1sggHcfA

משינה

1985 · "רכבת לילה לקהיר"

משינה נוסדה בתל אביב ב-1984, ואלבום הבכורה שלה יצא בנובמבר 1985: יובל בנאי בשירה, שלומי ברכה בגיטרה, מיכאל בנסון בבס, איגי דיין בתופים ואבנר הודורוב בקלידים. הצליל היה חדש לגמרי כאן — ניו וייב בריטי בנוסח דיפש מוד, מעורבב עם סקא, רגאיי ופאנק, וקלידים חדים במקום גיטרות דרמטיות. "רכבת לילה לקהיר" הפכה להמנון דורי שמתנגן עד היום בכל חתונה, ולצידה שירים אבסורדיים כמו "אנה" ו"בלדה לסוכן כפול".

ההצלחה הייתה מיידית — פלטינה על יותר מ-50 אלף עותקים כבר ב-1986 — אבל הממסד הרוקיסטי התקשה לעכל אותה. הלהקה הופיעה בטלוויזיה בבגדי נשים, התעקשה על הומור ועל שטות, וסירבה לרצינות המגויסת של הרוק הישראלי; רק בדיעבד הוסכם שמתחת לבדיחות מסתתרת ביקורת חדה על מדינה שאיבדה את החזון. בניגוד לזיכרון הרווח, הלהקה לא התפרקה בגלל אסון פסטיבל ערד ביולי 1995 — הפירוק הוכרז כחודשיים קודם לכן. האיחוד ב-2003 הציית ויכוח משלו: להקה יוצרת או מכונת נוסטלגיה.

> למה זה ברשימה
>
> היא הלהקה שהוכיחה שאפשר לשיר בעברית על ריקנות ועל אבסורד בלי פאתוס, והמציאה את הפופ-רוק הישראלי שכולם מנגנים מאז.

שנה	1985
שנות פעילות	1984–1995, ומ-2003 עד היום
סגנון	ניו וייב, סקא ופאנק
תקופה	השבר והמזרחיות
זרם	רוק ישראלי

להעמיק

משינה — "רכבת לילה" (1985)

לצפייה

הקליפ המקורי בערוץ היוטיוב הרשמי של הלהקה.

https://www.youtube.com/watch?v=IOSmBOsGRMc

האלבום הראשון של משינה: קונצנזוס של ארבעים שנה

לקריאה

מאמר על ישראל של 1985, על השפעת הניו וייב הבריטי ועל השילוב בין הומור לביקורת.

https://www.prtfl.co.il/archives/241223

עשרים שנה לאסון ערד

לקריאה

תחקיר רטרוספקטיבי על יולי 1995: הצפיפות, ההרוגים, ומדוע האשימו דווקא את משינה.

https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4680792,00.html

"משינה" (1985) — ערך דיסקוגרפי

מקורות וארכיון

פרטי ההוצאה, הרכב הלהקה לפי כלים, רשימת השירים ותקליט הפלטינה.

https://stereo-ve-mono.com/1219

שלום חנוך

1985 · "מחכים למשיח"

שלום חנוך (נולד 1946), בן קיבוץ משמרות, הוא האיש שהכניס רוק לעברית. בניגוד לאיינשטיין קולו צרוד ונשבר בגבהים — והוא משתמש בזה. הגיטרה בלוזית, הריפים פשוטים ועקשניים, והשירים בנויים על מתח בין בית שקט לפזמון שנפתח בצעקה. הוא הלחין את "שבלול" (1970) לאיינשטיין, הוציא סולו את "אדם בתוך עצמו" (1977), הקים את להקת תמוז, וב-1985 הוציא את "מחכים למשיח" — שנמכר ביותר מ-70 אלף עותקים והגיע לתקליט זהב בתוך חצי שנה.

האלבום נכתב אחרי מלחמת לבנון ומשבר מניות הבנקים של 1983. השורה "משיח לא בא, משיח גם לא מטלפן" והטענה שהעם טיפש ולכן הוא משלם נכנסו לשפה הישראלית ולא יצאו ממנה. חנוך הפך לקול הציני של דור שאיבד אמון. השיר עצמו נולד כמעט בטעות: הקצב הוכפל בשל אי-הבנה בין חנוך למפיק, וההקלטה המאולתרת על אורגן צעצוע היא שיצאה לאור. הביקורת עליו באה מהכיוון ההפוך: יש הרואים ברוק שלו חיקוי אנגלו-אמריקאי, ובציניות שלו עמדה נוחה של מי שמצביע על "העם הטיפש" מבחוץ.

> למה זה ברשימה
>
> "מחכים למשיח" הוא הרגע שבו הרוק הישראלי הפסיק לשיר על אהבה והתחיל לשיר על המדינה — בזעם.

שנה	1985
שנות פעילות	1969–הווה
סגנון	רוק ישראלי, בלוז-רוק
תקופה	השבר והמזרחיות
זרם	רוק ישראלי

להעמיק

"מחכים למשיח": הלהיט שלא היה אמור להיות

לקריאה

ארבעים שנה ליצירה — הרקע ההיסטורי, סיפור ההקלטה המקרית והמכירות.

https://www.maariv.co.il/culture/music/article-1170627

שמונים שנה, שמונה שירים ושלום חנוך אחד

לקריאה

סקירת דרכו מקיבוץ משמרות דרך "מזל גדי" ו"שבלול" ועד "אהבת נעורי".

https://www.ynet.co.il/entertainment/article/yokra14866783

"הבלדה על יואל משה סלומון"

לקריאה

הלחן של חנוך למילותיו של יורם טהרלב, ופירוט האי-דיוקים ההיסטוריים בשיר.

https://tarbutil.cet.ac.il/paskol/הבלדה-על-יואל-משה-סלומון/

שלום חנוך בספוטיפיי

להאזנה

עמוד האמן הרשמי ובו "מחכים למשיח", "שבלול" ו"אדם בתוך עצמו".

https://open.spotify.com/artist/1Eks6sKVw6yepoeTbWv0YD

שלמה ארצי

1986 · האלבום "לילה לא שקט"

שלמה ארצי נולד ב-1949 במושב אלוני אבא שבעמק יזרעאל, והתחיל כזמר פסטיבלים: זכייה בפסטיבל הזמר ב-1970 וייצוג ישראל באירוויזיון 1975 עם "את ואני". רק באמצע שנות השמונים, בשיתוף עם המפיק לואי להב, הוא הפך לרוקר. "לילה לא שקט" (1986) הוא הרגע שבו הקול שלו — צרוד, מדבר יותר משהוא שר, נשבר באמצע מילה — נפגש עם גיטרות חשמליות ועם עיבודים של רביב גזית. בשירים כמו "אהבתיה" הוא כותב אהבה בגוף ראשון, עם שמות רחובות, מכוניות ולילות תל אביביים.

המהפך הזה הפך אותו למוסד: "שניים" (1996) נמכר בכ-160 אלף עותקים, והופעות הענק שלו בפארק הירקון נעשו טקס לאומי. ארצי הוא הזמר שכולם מסכימים עליו — וזו בדיוק הביקורת. מבקרים טוענים שהקונצנזוס עלה לו במחיר: מילים שנעשו כלליות, הימנעות מעמדה פוליטית ברורה, ורגש שמיוצר בסיטונאות. מנגד, הוא עצמו סיפר שבשנות השבעים כמעט פרש, ושרק אחרי שנים של גישושים מצא את הקול האמיתי שלו.

> למה זה ברשימה
>
> הוא הגשר החי בין דור הלהקות הצבאיות לבין הרוק הישראלי — אותו אדם ששר באירוויזיון 1975 ממלא היום אצטדיונים.

שנה	1986
שנות פעילות	סוף שנות השישים עד היום
סגנון	רוק-פופ ישראלי מלודי
תקופה	השבר והמזרחיות
זרם	רוק ישראלי

להעמיק

שלמה ארצי — "אהבתיה"

לצפייה

הקליפ מהערוץ הרשמי לאחד השירים המזוהים איתו ביותר.

https://www.youtube.com/watch?v=PUOTuPY6kBI

ביוגרפיה בשירונט

לקריאה

סקירת הקריירה מגיל 16, דרך המפנה עם המפיק לואי להב ועד האלבומים המאוחרים.

https://shironet.mako.co.il/artist?type=biography&lang=1&prfid=975

פודקאסט "האלבומים הגדולים": לילה לא שקט

להאזנה

פרק שלם על הקלטת האלבום ועל שינויי המילים ברגע האחרון.

https://omny.fm/shows/shlomoartzialbomim/9

"לילה לא שקט" (1986) — ערך דיסקוגרפי

מקורות וארכיון

הפקה של לואי להב, עיבודים של רביב גזית, המהדורות השונות ומודעת העיתונות מאפריל 1986.

https://stereo-ve-mono.com/1846

אביב גפן

1993 · "לבכות לך"

אביב גפן, יליד רמת גן 1973, הוא בנו של המשורר יהונתן גפן, וכל הקריירה שלו התחילה כמרד — באב ובכל השאר. אלבום הבכורה "זה רק אור הירח" (1992) נמכר במאתיים עותקים בלבד; שנה אחר כך "עכשיו מעונן", עם להקת התעויות, פרץ לתודעה. הוא הופיע מאופר, בשיער מולבן ובבגדים אנדרוגיניים, שר בקול דק וסדוק על מוות, בדידות ושעמום, ואלפי מתבגרים אימצו אותו כנביא. השיר "לבכות לך" נכתב לזכר חברו ניר שפינר, שנהרג בתאונת דרכים — לא על רבין, בניגוד למה שרבים זוכרים.

ב-4 בנובמבר 1995 הוא שר את "לבכות לך" בעצרת בכיכר מלכי ישראל, הקדיש אותו "לאנשים שלא יראו יותר שלום", וירד מהבמה דקות לפני שרבין נורה. מאז השיר הוא הספד לאומי. במקביל גפן הפך למטרה: הוא קרא לבני נוער לא להתגייס, עזר ויצמן כינה אותו סמל להשתמטות, וצה"ל אסר עליו להופיע בבסיסים. רק ב-2022, אחרי שהביע חרטה ואמר שדיבר "מתוך בורות גדולה", הותר לו לשוב ולהופיע בפני חיילים — מהלך שרבים ראו בו כניעה, ואחרים התבגרות.

> למה זה ברשימה
>
> הוא הרגע שבו מוזיקת נוער ישראלית הפסיקה להיות בידור והפכה לזירה פוליטית — ושילם על כך שלושים שנה.

שנה	1993
שנות פעילות	1992 עד היום
סגנון	רוק אלטרנטיבי קודר
תקופה	שנות התשעים
זרם	רוק ישראלי

להעמיק

אביב גפן — "לבכות לך", כיכר רבין 1995

לצפייה

תיעוד הביצוע בעצרת, דקות ספורות לפני הרצח.

https://www.youtube.com/watch?v=XRnqQRAi280

"לבכות לך" — הפסקול של חיינו

לקריאה

מילות השיר, הרקע על ניר שפינר, וניתוח המעבר מאבל פרטי לאבל לאומי.

https://tarbutil.cet.ac.il/paskol/לבכות-לך/

צה"ל אישר לאביב גפן להופיע בבסיסים

לקריאה

סיכום כל הפרשה: הקריאה לא להתגייס, הכינוי "סמל להשתמטות", החרם והחרטה שהתירה אותו.

https://www.ynet.co.il/entertainment/article/byydtz2sc

"עכשיו מעונן" (1993) — ערך דיסקוגרפי

מקורות וארכיון

פרטי אלבום הפריצה: הוצאה ביולי 1993, ארבעה עשר שירים ומהדורת ויניל מ-2000.

https://stereo-ve-mono.com/6119

הפרויקט של עידן רייכל

2002 · "בואי"

עידן רייכל, יליד כפר סבא 1977, פגש צעירים יוצאי אתיופיה שהכירו לו את המוזיקה של הוריהם, והביא אותם לאולפן הביתי שלו יחד עם שפה ומסורת שכמעט לא נשמעו קודם ברדיו הישראלי. אלבום הבכורה יצא בדצמבר 2002 — שנים עשר שירים בעברית ובאמהרית, עם קרדיטים לזמרים כמו תיגיסט דסטה. "בואי" פותח בקטע באמהרית ומשלב פסנתר רך, מקהלה ומקצב אפריקאי; לצידו "אם תלך" ו"מדברים בשקט". האלבום נמכר ביותר מ-120 אלף עותקים.

ההצלחה הייתה כפולה: הפרויקט הפך לייצוא התרבותי המצליח של ישראל, ובבית הוא סימן רגע שבו מוזיקה אתיופית נכנסה למיינסטרים. אבל כבר ב-2003 פרסם גונן כהן מאמר שהחיל על רייכל את מושג האוריינטליזם של אדוארד סעיד: לטענתו הוא אוסף צלילים מקהילה מוחלשת, מגיש אותם מסוננים לאוזן אשכנזית, וגובה את הקרדיט והתמלוגים בעוד היוצרים עצמם נשארים אנונימיים. רייכל השיב שהוא פועל כבמאי שמלהק לכל שיר את הזמר המתאים לו. הוויכוח הזה לא נסגר.

> למה זה ברשימה
>
> זהו המקרה החד ביותר בפופ הישראלי שבו שאלת "מי שר ומי מרוויח" חשובה בדיוק כמו השאלה איך זה נשמע.

שנה	2002
שנות פעילות	2002 עד היום
סגנון	פופ עולמי אתיופי-ישראלי
תקופה	העשור העכשווי
זרם	פופ

להעמיק

הפרויקט של עידן רייכל — "בואי"

לצפייה

הקליפ בערוץ הרשמי לשיר שפרץ את הפרויקט לתודעה.

https://www.youtube.com/watch?v=_uJLsc05ZE4

"בואי, תני לי יד ונלך לקחת את התמלוגים"

לקריאה

מאמר הביקורת של גונן כהן מ-2003, שמפעיל את האוריינטליזם של סעיד על הפרויקט.

https://e.walla.co.il/item/460820

פרויקט חייו — עשרים שנה אחרי

לקריאה

רייכל מספר את הסיפור מאחורי כל שיר, ומגיב לביקורת על ניכוס תרבותי.

https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-6200588,00.html

הפרויקט של עידן רייכל (2002) — ערך דיסקוגרפי

מקורות וארכיון

פרטי ההוצאה, שנים עשר השירים, קרדיטים מלאים ומהדורת הוויניל מ-2015.

https://stereo-ve-mono.com/13116

הדג נחש

2004 · "שירת הסטיקר", מילים: דויד גרוסמן

הדג נחש קמה בירושלים ב-1996, ושמה הוא אנגרמה של המדבקה "נהג חדש". שאנן סטריט מדבר-מקצב בעברית ירושלמית מהירה, ומאחוריו לא סמפלים אלא להקה חיה: גיא מר, דוד קלמס, משה אסרף, יאיר כהן אהרונוב ושלומי אלון בסקסופון ובחליל. הצליל הוא פאנק וגרוב ים תיכוני עם כלי נשיפה. "שירת הסטיקר" (2004) היא המקרה המובהק: דויד גרוסמן אסף כ-120 סיסמאות מדבקה שנצמדו לפגושים אחרי רצח רבין, והלהקה השחילה אותן זו לצד זו עד שהן מתנגשות.

השיר עשה משהו שאף נאום לא הצליח: הוא נתן לישראלים לשמוע את כל הסיסמאות שלהם בבת אחת, מ"אין שלום עם ערבים" ועד "חבר, אתה חסר". הלהקה מעולם לא הסתירה שהיא שמאלית, ושילמה על כך מחיר — גל שנאה ברשת, האשמות שהיא משמיצה את ישראל, וקהל שמצפה שתשתוק. סטריט אמר בראיון שלהקה שעוסקת בחברה חייבת לעשות את המינימום ולא רק לזרוק סיסמאות לתוך שירים, ושתמיד יהיו שונאים.

למה זה ברשימה

היא הכניסה את הפוליטיקה הישראלית לתוך היפ הופ עברי מדויק, והפכה טקסט של סופר לשיר שכל תלמיד בארץ מכיר.

שנה	2004
שנות פעילות	1996 עד היום
סגנון	היפ הופ וגרוב ים תיכוני
תקופה	העשור העכשווי
זרם	היפ הופ

להעמיק

הדג נחש — "שירת הסטיקר", חי באולפן

לצפייה

ביצוע חי מלא שמאפשר לשמוע כל סיסמה בנפרד.

https://www.youtube.com/watch?v=ReH4JEQrjpY

דויד גרוסמן אסף סטיקרים פוליטיים — ונוצר להיט

לקריאה

הסיפור מאחורי השיר: הסיסמאות שגרוסמן אסף אחרי רצח רבין ותגובתו של שאנן סטריט.

https://xnet.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5588717,00.html

הדג נשך: לא מוותרים על שירה פוליטית

לקריאה

ראיון על גלי השנאה ברשת ועל האחריות של להקה שעוסקת בנושאים חברתיים.

https://www.calcalist.co.il/consumer/articles/0,7340,L-3755731,00.html

"גבי ודבי" — הקלטה חיה עם תזמורת

להאזנה

הקלטה להאזנה חופשית, דוגמה טובה לצליל הלהקה החיה.

https://hadagnahash.bandcamp.com/track/--19

קולופון

מוזיקה — חוברת קריאה מתוך האוניברסיטה, ספריית הלמידה האישית של מושקא.

15 יחידות · 67 קישורים מאומתים. הגרסה המלאה, עם חיפוש וכרטיסיות חזרה, נמצאת ב-uni.zikeet.co.il.

נבנתה מאותם קובצי תוכן שמהם נבנה האתר, כך ששתי הגרסאות אינן יכולות להיפרד זו מזו.